

Ханес Лајдингер, Верена Мориц,
Карин Мозер и Волфрам Дорник

ПРЪАВИ РАТ ХАБЗБУРГА
Истраживање о аустроугарском вођењу рата
1914–1918

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Превео с немачког
Милош Казимировић

Наслов оригинала:
Hannes Leidinger, Verena Moritz,
Karin Moser, Wolfram Dornik
HABSBURGS SCHMUTZIGER KRIEG
Ermittlungen zur österreichisch-ungarischen Kriegsführung 1914–1918
Residenz Verlag, St. Pölten, Salzburg, Wien, 2014

Copyright © 2014 Residenz Verlag GmbH Salzburg – Wien
Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2016.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су
Министарство културе и информисања Владе Републике Србије и
Град Нови Сад – Градска управа за културу

ХАНЕС ЛАЈДИНГЕР, ВЕРЕНА МОРИЦ,
КАРИН МОЗЕР И ВОЛФРАМ ДОРНИК

ПРЉАВИ РАТ ХАБЗБУРГА

ИСТРАЖИВАЊЕ О
АУСТРОУГАРСКОМ ВОЂЕЊУ РАТА
1914–1918

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

Жрџивама које су њале у заборав...

Ханес Лајгиніер
УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Нови приступи историјској грађи

Почев од осамдесетих година двадесетог века, у Аустрији су тумачења сопствене прошлости подвргнута значајним променама. У контексту се наметнуло питање – како тумачити догађаје пре припајања Аустрије Трећем рајху, и између два светска рата, с обзиром да је суочавање са националном историјом старијих датума до тада било заповстављено, таворило у сенци злочина из епохе националсоцијализма. Већ у првим радовима наговештен је беспштедни обрачун са том, старијом прошлoшћу која је такође носила печат радикалних снага, проткана спременошћу на насиље.¹

Историја Хабзбуршке монархије – до тада по правилу суздржано тумачена, а широј јавности приказана у сажетом облику или у стилу носталгичног кича – обрела се на мети критичара.

Страни посматрачи, они боље и они мање добро обавештени о односима у Алпској републици, констатовали су да је овде реч о утркивању са Немцима: ко ће преузети већу историјску кривицу на себе? Могло би се расправљати да ли су такве процене биле исправне, мада је у Аустрији преовладао консензус о неопходности критичког постављања према сопственој историји, посебно према уделу у терору Трећег рајха, у злочинима Вермахта и у Холокаусту – делом чак и у круговима који дуго нису били спремни да се суоче са непријатном истином.²

Данас су евидентна настојања да се дугорочни историјски развој, почев од 19. века наовамо, другачије тумачи и да се пропаст Хабзбуршке монархије у периоду између 1914. и 1918. посматра у другачијем светлу. Уочљив је и други феномен. У новијим тумачењима историје прошлог века приметан је прелаз са дефиниције Аустрије као жртве национал-социјализма на критички приказ тадашње Аустрије као саучесника у злочинима националсоцијалистичке епохе.³ (Аустрија се по свршетку Другог светског рата прогласила првом жртвом стране, немачке окупације и приписала кривицу за сопствено учешће у националсоцијалистичким зверствима 1938–1945. другим чиниоцима, прим. аут.)

Овакав приступ историјској тематици подстакао је бројне расправе о неопходности очувања историјских споменика и назива улица, посвећених војсковођама који су ширили насиље у Великом рату.⁴ Историографи – углавном без афинитета према Монархији или према идеологији национал-социјалиста – упозоравају притом да се ревизијом првобитних одлука у већој мери брише историја, него што се коригују погрешна тумачења и прикази. Апелује се да се на захтеве ове врсте одговори детаљним истраживањима и да се њихови резултати избалансирано образложе.⁵

Замке поједностављеног тумачења

У расправама о ревизији тумачења аустријске историје двадесетог века истиче се неопходност уравнотеженог приступа тематици која се односи на прошлост Хабзбуршке монархије. С правом се сматра да су непримерена поређења злочина и кршења правних норми у Првом и у Другом светском рату, а уопштено и поређења милитаризованог друштва „старе” монархије са тоталитаристичким диктатурама. У стручној литератури исправност тих поређења одлучно се негира.⁶

Неким критичарима су упозорења на умереност при оцени историјске грађе, ипак, трн у оку: „Реч је о сатанизацији

и о покушају да се кадрови наше старе царске и краљевске армије жигошу као ратни хушкачи и као злочинци”, коментарисано је у војном часопису „Трупендинст”, чији је издавач Аустријско савезно министарство одбране. Набројани су примери: „Некадашњем шефу генералштаба Конраду фон Хецендорфу одузето је право на почасну гробницу на Хициншком гробљу. Сматрају га одговорним за евентуалне злочине његових војника у Србији, и за покретање војне агресије на Балкану... У Салцбургу се расправља о преименовању улице фелдмаршала барона Едуарда фон Бема-Ермолија. Повод: његова улога као командант окупационе зоне у Украјини. Бивши директор бечке Државне опере захтевао је да се из репертоара избаци *Радецки мари* којим се, по традицији, завршава Новогодишњи концерт. Његов аргумент: Радецки је био одговоран за масакре које је царска војска починила у Италији 1848. године(!). Воде се расправе о затварању бројних војничких гробља, или о преуређењу јер величају смисао рата.”⁷

Набрајању ове врсте у војном часопису могле би се придодати друге иницијативе. Бројни критичари опомињу да називи некретнина којима управља Министарство одбране не би требало да величају учинак аустроугарских војсковођа сумњиве прошлости. Информативни бечки недељник „Профил” известио је у јануару 2014: „У Грацу је покренута иницијатива за преименовање улице Конрада фон Хецендорфа. Бивши шеф аустроугарског генералштаба Франц Конрад захтевао је пре Сарајевског атентата да се поведе превентивни рат против Србије.” У даљем тексту „Профил” је изнео: „Франц Конрад је по избијању рата наредио изградњу логора Талерхоф у јужном предграђу Граца, намењеном русофилим Русинима, Украјинцима и руским ратним заробљеницима. Онде су услови смештаја били неодрживи.”⁸

Неколико недеља касније, на насловној страни недељног издања бечког дневника „Пресе” објављен је напис у коме је Хецендорф дословце описан као „бечки ратни хушкач”⁹

док се у бројним озбиљним приказима и анализама руши углед чак и „добром, старом цару”. Приписује му се одговорност „за распиривање светског пожара”.¹⁰ Надовезујући се на расправу, вођене после 1918. године, по којима се покретање војне агресије коси са Међународним правом, критичари су прогласили и самог цара Франца Јозефа – ратним злочинцем.

Новинари и уметници употпунили су негативну слику Двојне монархије, спајајући чињенице и препривања у јединствену целину. У ТВ-филму *Aйенштајн – Сарајево 1914.* режисера Андреаса Прохаске, радња је заснована на спекулацијама како је уистину дошло до атентата. Филм приказује мрачне ликове из окружења Хоенцолерна и Хабзбурга, којима атентат на престолонаследника Франца Фердинанда није био само повод за објаву рата Србији. Терете се да су подстакли два злочина – атентат и почетак рата. Може ли гледалац без детаљног познавања историјске грађе да разликује фикцију и теорију завере од научних сазнања? Суочавање са документацијама и фотографијама погубљења доводи посматрача у искушење да без сагледавања пропратних чињеница прибегне аргументацији која је коришћена до 1918. године, а у којој су документи ове врсте квалификовани као непријатељска пропаганда.¹¹

Квалитет и квантитет постојећих историјских приказа и обелодањених чињеница објашњава у значајној мери присуство неповерења. Поједини догађаји неуморно се описују, али се спорадично анализирају у ширем контексту. Истраживања о сложеним питањима која се односе на улогу Двојне монархије у Првом светском рату, неретко су само маргинално усредсређена на тематику. Темељитих анализа расположиве архивске грађе је мало, а обимнију стручну литературу није лако пронаћи. О наводном и истинском насиљу аустроугарске армије, о ратним злочинима, премало је објављено. И, таква истраживања су публикована у стручним часописима, или као прилози у збирним научним публикацијама. Њихови аутори задовољили су се могућ-